

KÖDÖBÖCZ GÁBOR
**Otthon a nyelvben,
 otthon a versben**
 Kiss Benedek világa

Kiss Benedek világában valóság és fikció, élet és költészet szerves egységében, látomás és realitás oszcilláló szintézisében születik meg a történelmi és köznapiságok plasztikus poézise. Miközben a költő életéből alkot költészetet, a költészetéből hoz létre egy másik életet. S teszi ezt olyan finom nyelvi strukturáltsággal és szemantikai leleménnyel, hogy a verseket alkotó emlékterekben és időrétegekben a story és a history tökéletes egyidejűsége és hiánytalan komplementaritása valósul meg.

A sokak tudatában par excellence költőként élő Kiss Benedek költészetének talán legszembeötlőbb jegye a hagyományos módon felfogott szépség. A folklór inspirációjú, archaikus hagyományban gyökerező szépségfelfogás és a belőle kinövő szépségkultusz Kiss Benedek lírájában – lévén ő lét- és fényserelmes költő – elsősorban és mindenekelőtt az életszépséget, a természeti és természetes szépséget jelenti. *Gazdátlan évszak* (1970) című bemutatkozó kötetétől a *Lombjukat a fák elejtik* (2014) című legutóbbi kötetéig szinte parttalanul sorjáznak az asszociációs bázisként és meditációs objektumként is szolgáló szépségforrások, szépségtárgyak, amelyek áhítattal, csodálattal, rajongó lelkesültséggel, mámoros életimádatokkal, kontemplatív gyönyörűséggel töltik el a szépséggel betelni sohasem tudó költőt. Az Isten által teremtetett világ – a természeti és természetes létezés apoteózisaként – így lesz egyetlen nagy szépségletár, a panteisztikus ragyogással és pannon derűvel átlakított személyes létezés pedig a szépségtől meg részegült költő dalos, elégikus, himnikus kedélyének táplálója, megannyi boldog-szomorú ének záloga.

Kiss Benedek tizennyolc évet töltött a Bács-Kiskun megyéhez tartozó tájhazában, a hajdanán Petőfinek is otthon adó Kiskunságban. A költő bölcsőhely általi meghatározottsága több emlékezetes szépségű versében kap hangot. Az egzisztenciális érvényű költemények egyik remekbe szabott darabja az *Utak keresztje* című ikonikus-szimbolikus hitvallás. Hogy Kiss Be-

nedek alföldi ember, hogy minden idegszálával alföldiül érez és gondolkodik, talán ebben a bizvást címerversnek nevezhető alkotásban nyilvánul meg a legszembeötlőbb módon. Minthogy az *Utak keresztje* poétafestői és festőpoétai kvalitásokkal bíró költője nemcsak mondja, hanem mutatja is a verset, a tájban megjelenő kereszt egyszersmind a keresztrefeszített tájat is érzékeltetni képes.

Kiss Benedek költészetében feltűnő gyakorisággal és kivételes képgazdagsággal jelenik meg a természet. Természetközeli szemléletét a kötetcímek is hűen tükrözik: *Gazdátlan évszak; Március perzselt mezőin; A havazás mögött; Nyáresti delírium; Októberi tücskök; Csiga, csiga, facsiga; Dimbes-dombos-madaras; Nap-hal-nap; Négy évszak; Színek vándorlása; Fénnyel, füttyel*. A szövegkorpusz szimultán olvasása azzal a tanulással szolgál, hogy az állandó szemléleti elemek (ég, föld, Nap, Hold, csillag, évszakok és a hozzájuk kapcsolódó képzetkörök) a világképépítésben és a szemantikumképzésben is kulcsfontosságú szerepet töltenek be. Másképpen fogalmazva: az értékjelképek a költő értéktudatát fejezik ki. A lírai alany létérzékelése és értékvilága szempontjából különösen hangsúlyos a tavasz és az asszociatív kiülethez társítható valóságelemek (fény, fa, fű, virág, eső, madár, csikó, zápor, szél, zivatar, bimbó, ág, lomb) ismétlődő szerepeltetése.

A természetközeli létezés mellett kezdettől fogva azonos súllyal van jelen a közösségi-nemzeti horizontban gondolkodó, a magyarság sorsproblémáit személynél megélt, váteszi típusú költőiség. A félidei mérlegként és költői programként olvasható *Számvetés-féle, félúton* a rész–egész viszonyt az egyén, a nemzeti közösség és az emberiség relációjában, kölcsönös feltételezettségében és összetartozásában gondolja el. „Vagyok / rész: / tizenöt-milliomodja / egy tábla taposott lenvetésnek – / fájtam mégis / mint az egész, / sajogtam magamban / az Egészet.”

A *Gazdátlan évszaktól* (1970) a *Havazás mögöttig* (2000) tartó három évtizedben Kiss Benedeknek átlagosan ötvenként jelent meg egy-egy kötete. Ehhez képest az ezredváltó években szembeötlő változás következik be, hiszen – afféle versszüretként – szokatlanul gyorsan követik egymást a verstermés relatív növekedését és a költői pálya kiteljesedését reprezentáló kötetek. A *Nyáresti delírium* (2003); az *Októberi tücskök* (2005); a *Szomorún és boldogan* (2007); az *Apokrif litánia* (2009) líratörténeti szempontból is

Ezzel az írással köszöntjük Kiss Benedeket abból az alkalomból, hogy 2018. március 15-én Kossuth-díjjal tüntették ki.

imponáló sorozata mindenekelőtt azt példázza, hogy az őszikék időszakába érkezett Kiss Benedek „a magyar költészet élő klasszikusává nőtte ki magát.”²

A *Nyáresti delírium* bölcséleti sugallatokkal telt, ám egészében derűt, oldottságot, életörömet és játékos könnyedséget sugárzó kötet. A kantianus szellemiséggel érintkező, kötetcímadó *Nyáresti delírium* mint Kiss Benedek ecce homo-ja igazi mestermű, a művészi ihlet egyszeri titka. Egyszersmind újbóli bizonyosága annak, hogy a művészet az életre való rálátás, egy őseredeti minta szerinti cselekvés, amelynek minden ága, így a költészet is gyógyító erejű.

A különleges műgonddal megformált alkotás a költő egyre inkább klasszicizálódó lírájának kiemelkedő darabja. Ez a művészi kiteljesedés felé mutató, szintéziselvű költemény az élményköltészet attitűdjét a létköltészet szemléletformáival kapcsolja össze. Az értékteremtő magány kontemplatív csöndjében ekként jöhet létre a véges és végtelen, a személyes és egyetemes találkozásának csöppnyi öröklétet „kigyöngyöző” harmóniája. A vers belső terében (az imagináció közegében) a tények is képzetek, s a képzetek is tények. Végző soron – amint a Babitsról érkező Tandori írja – „a megkötött dolgok szabad lebegése és a szabad dolgok lebegő megkötése”³ jelentheti a *Nyáresti delírium* poétikai lényegét.

A korábbi és újabb verseket egyberostáló *Októberi tücskök* (2005) darabjaiban Kiss Benedek a teremtményi tudat aláztatásával fordul az Úrhoz. A egymás után sorjázó versek (*Isten csavargója; Húsvét Szent György-hegyen; Én Istenem!*) a korábbi ambivalenciákon fölülemelkedő, már-már harmonikusnak tetsző kapcsolatra utalnak.

A Fennvalóval folytatott párbeszéd keresetlenül egyszerű stilizáltsággal, áttetsző formarend és letisztult gondolatosság jegyében szólal meg az *Isten csavargója* című emblemikus költeményben. „Ahogy / kutyám / elcsavarog, / Istenem, / én gyarló / csámborgód vagyok. // Nappalok, / éjszakák / bozotosában / kajtathatsz, / kutathatsz, / járhatasz utánam. // Magamat / megvallom / mindenkinek, / csaholjanak / vagy / szeressenek. // Nálad kötök ki / megadón / vagy sértetlen. / Megadón vagy sértetlen / te ítélezz, Uram, / feleltem!”

2 CSONTOS János: *Isten csavargója. Gondolatok Jánosi Antal Kiss Benedek-portréfilmje kapcsán*, Magyar Napló, 2013. március, 49.

3 TANDORI Dezső: *Tárgy vagy ürügy?* = Uő: *Az erősebb lét közelében*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981, 26.

Kiss Benedek életében és költészetében meghatározó súllyal van jelen a szőlő és a bor. A kötet talán legfőbb újdonságot képviselő ciklusában (*Szép magyar boroknak dicséreti*) nemcsak az életszentség keretét szolgál, hanem a pannon derű, az életszépség és szakralitás lényegi tartalmait is árnyalatos képi gazdagsággal fejezi ki. A lírai alany kilenc remekbe szabott költeménnyel magasztalja a különféle tájegységek reprezentatív borait.

A költő cikluskezdő darabjában a *Szentgyörgy-hegyi Olaszrizling* apoteózisát adja. A harminc sornyi bordicséret az Isten által teremtett világ legfőbb csodáját a bor misztériumában véli felismerni. Azon belül is a tüzes olaszrizlingben, amelyet „Szentgyörgy-hegy első bora”-ként aposztrofál a szerző. A pannon derű a verszárlatban kozmikus bukolikával egészül ki, a boros öröm pedig – metafizikai távlatban feltétlenül – az időtlen mámor esélyét kínálja. A pragmatikai kontextus és a versbéli előzmények ismeretében mélységesen motivált, hogy a lírai alany „úgy nézi szemközti fényeidet, Badacsony, / mint aki e tájat immár / el sose hagyja, / mint aki öröklön, / s öröklön mámorban él.” Alighanem a mozarti derűvel megkomponált, minden ízében istenközelséget sugalló, szívet-lelket gyönyörködtető partitúrában rejlik e vers hatásmechanizmusának legfőbb titka.

Kiss Benedek kvalitásait mutatja az is, hogy Tokaj legendás aranyáról alighanem ő írta minden idők legszebb költeményét. A *Tokaji aszú* a boros tematikájú vonulat legragyogóbb ékköve és abszolút viszonyítási pontja. Az evangéliumi esztétika és modern bukolika szerves egységét példázó harmincnégy soros kompozíció az utóbbi évek egyik legfigyelemreméltóbb borapoteózisa. A kitüntetett szöveghelyek nemcsak tagolják a művet, de öt alkalommal árnyalják, s teszik teljesebbé a borlegenda tokaji aszúról alkotott képünket. Először rögtön a vers kezdetén („Folyékony aranyrögökként gördülő / magyar könny!”), majd pár sorral lentebb („Pápák, császárok serlegeiben égő / foghatatlan nedű”), aztán egy különösen archimédeszi pozícióban („Édes hazám, / te gyönyörödsz ki ezt a csodát”), utána egy aranymetszésre valló helyzetben („Ünnepek remegő kézzel csurgatott bora”), végül pedig a verszárlathoz közelítve („Mert nem bor ez csak, hanem jelkép”).

A költővel készült interjúk is azt támasztják alá, hogy a világban való eligazodás, a létben való otthonosság a belső béke és a külső harmónia nélkül egyáltalán nem lehetséges. *A Szomorún és boldogan*

(2007) versuniverzuma is ezt a meggyőződést erősíti bennünk. A leginkább művészetfilozófiai érvénnyel bíró és legegységesebb dimenziókban mozgó költemény kétségkívül a kötetcímadó vers. A *Szomorún és boldogan* a XX. századi szakrális költészet legjavához kapcsolódva fejezi ki a vendéglét talányos-tragikus misztériumát, s az evilági tapasztalat metafizikai távlatból fölsejlt mélyebb és teljesebb értelmét. Az elhívás útján járó lélek az Isten által megszentelt világ sokféle gazdagságát, megannyi örömét és szenvedését klasszicizált nyugalomú, vallomásos alakzatokban emeli katartikus erejű, sugárzó szépségű poézissé: „Világod láttam / portól / a csillagokig, / láttam: / egy emberben / ezer lakik, / s minden egy ember / mégis / egy ember, / keresztekkel verve / és kegyelemmel. [...] Gazdag létemért / áldlak, / Uram / áldalak / szomorún / és boldogan”.

Az *Apokrif litánia* (2009) három ciklusát tematikailag a történelem, a magyarság, Isten, a kötődések, a szerelem és a létösszegző számvetés határozza meg. A lírai alany egyre súlyosbodó betegsége, végállapotnak gondolt elesettsége magyarázhatja, hogy a kötet a poétikai és világképi szintézis jegyeit hordozza, akárha testamentumot vennénk kézbe. A művek jellegzetes partitúrája és poétikai kódja (a liturgikus, lamentáló, litániázó eljárás gyakorisága) ezt a benyomást még jobban fölerősíti.

Az utóbb történetek ismeretében olybá tűnik, hogy – nomen est omen – Kiss Benedeket igencsak szeretheti az Úr. Megengedte neki, hogy megjelentesse saját kezűleg egyberostált életmű-gyűjteményét (*Utak keresztje – összegyűjtött versek*, 2010), majd azt is, hogy a sikeres orvosi beavatkozás (főércsere-műtét) nyomán született versekben mondjon köszönetet azért, hogy „az élet a halált is túléli” (*Így is lehet*).

Az életút-összegzésnek szánt kötet (*Napi gyász, napi vigasz*, 2012) azt példázza, hogy kortárs költő esetében véglegességről beszélni fölöttébb veszélyes. Már csak azért is, mert Kiss Benedek az a fajta költő, „akiben angyal lakik”. Kemsei Istvánt idézve: „a költő öregszik, kitartó beteg. A benne lakó angyal nem. A költő azt mondja keserűn a telefonba: – nem írok több verset. Az angyal előáll egy kötetnyivel.”⁴

A story és a history egyidejű jelenlétét megvalósító verseskönyv alapján valóban megbízható, sok-sok apró mozaikból összeálló képet alkothatunk Kiss Benedek költészetének háttérvilágáról. Az alábbi példák valóság és fikció, élet és költészet összefüggését és kölcsönös feltételezettségét támasztják alá: hat ujjal született, és tévedésből először ecettel keresztelték, majd szenteltvízzel is (*Forradás a hüvelykujjon*); minden este, illetve éjszaka kiül az ajtó előtti gangra, ahol türelmesen várja a csillagát (*Barátkozás egy csillaggal*); Szent György-hegyi szőlőjét szorító kényszerúségek miatt ki kellett vágnia (*Szőlőmet kivágom*); éjszakánként bor és cigaretta mellett, a konyhaasztalon írja a verseit (*Így is lehet*); a Kilencek költőcsoport tagjai a hetvenes években a Ménesi úton „váltották a világot”, az *Elérhetetlen föld* című legenda antológia anyaga is itt állt össze (*Hajdan, a Ménesi úton*); nagyon szíven viselte a délszláv háborút, amikor a szerb–horvát harcok során egyik magyar a másik magyart volt kénytelen megölni (*Tari Pista balladája*).

A kötetzáró pozícióban polifonikus hullámmással megszólaló hálaadó életletár (*Míg nyílik a szám*) az életöröm és elmúlástudat boldog-szomorú misztériumának ad hangot: „Nem hagylak el, életem, élet, / míg nyílik a szám, / dicsérem a Földet, / [...] Szép a virradat és szép az alkony, / jó, ha szélben pirul az arcom, / akár a gyümölcsök, / célt sem tudva, / s ha lehetne, megszületnék / újra. // Pedig a gazság / s az igazság / libikókája igencsak billeg, / ma jót eszünk és bízunk, / holnap gyász eszi szívünket, // szűrnak a percek tülevelei, / de hálát adok minden napért, / s ha jön az az óra, / sajnálkozni fogok bizony, / hogy létem burkába / csak ennyi fért.”

Kiss Benedek líravilágának irányai és erényei a lényegét illetően nemigen változtak az idők során. Verset – mintegy nyolcszázat – mindig egyazon látomás és indulat sodrában írt. Nevezetesen annak jegyében, hogy a nagy elődök erőt, hitet és elszántságot sugárzó credója („Él magyar, áll Buda még”) évszázadok múltán is eleven és megtartó erejű legyen.

4 KEMSEI István: *A költő, akiben angyal lakik. Kiss Benedek-ünnep*, Parnasszus, 2013. ősz, 19–21.